

Тетяна ТКАЧЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант
кафедри новітньої української літератури Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ) tatiana001@ukr.net

НОВЕЛІСТИКА ІРИНИ ВИННИЦЬКОЇ

У статті розглядаються домінанти малої прози письменниці, журналістки і громадської діячки Ірини Винницької (Пеленської, 1906 – 1990). Зокрема, досліджуються формальні та змістові складники художніх текстів, тематика і проблематика творів, залучення відповідних виражально-зображальних засобів. З'ясовується специфіка викладу й побудови новел, авторське характеротворення. Вивчається роль і значення найменування в організації текстів, символіка кольорів. Особливу увагу звернено на світоглядні пріоритети прозаїка, ідіостиль автора. Відтак, художня творчість Ірини Винницької постає малодослідженим, але яскравим явищем в історії української літератури ХХ століття.

Ключові слова: новела, рефлексія, контраст, паралелізм, символ.

Лит. 4.

Tetiana TKACHENKO,

Ph.D. in Philology, Assistant Professor,
doctoral student of Modern Ukrainian Literature Department,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Ukraine, Kyiv) tatiana001@ukr.net

THE SHORT STORIES BY IRYNA VYNNYCKA

The article deals with the small prose's dominants by writer, journalist and public figure Iryna Vynnycka (Pelenska, 1906 – 1990). The research investigates the formal, substantive and sensible components of the texts, the subjects and problems of the works, the use of appropriate expressive-figurative means. It clarifies the specifics of the story's presentation and composition, the peculiarities of the author's creating of characters. The paper opens the role and meaning of the titles and names in the text's organization, the color's symbolism. The study pays particular attention to author's world outlook and her individual style. So the works by Iryna Vynnycka is the vivid phenomenon in the history of Ukrainian literature of the 20th century.

Key words: short story, reflection, contrast, parallelism, symbol.

Ref. 4.

Татьяна ТКАЧЕНКО,

кандидат филологических наук, доцент,
докторант кафедры новейшей украинской литературы
Института филологии Киевского национального
университета имени Тараса Шевченко
(Украина, Киев) tatiana001@ukr.net

НОВЕЛІСТИКА ІРИНИ ВИННИЦЬКОЇ

В статье рассматриваются доминанты малої прози письменниці, журналістки и общественного деятеля Ирины Винницкой (Пеленской, 1906 – 1990). В частности, исследуются

формальные и содержательные компоненты художественных текстов, тематика и проблематика произведений, использование соответствующих выразительно-образительных средств. Выясняется специфика изложения и построения новелл, авторское характерообразование. Изучается роль и значение наименования в организации текстов, символика цветов. Особое внимание обращено на мировоззренческие приоритеты прозаика, индивидуальный стиль автора. Итак, художественное творчество Ирины Винницкой является малоисследованным, но ярким явлением в истории украинской литературы XX века.

Ключевые слова: новелла, рефлексия, контраст, параллелизм, символ.

Лит. 4.

Постановка проблеми. Ім'я Ірини Винницької (Пеленської) досі залишається маловідомим як широкому загалу, так і літературознавчому колу. Поодинокі згадки про життя і творчість української культурно-громадської діячки з'явилися тільки в енциклопедичних довідниках, незважаючи на знаковість постаті в історії поступу українства за кордоном. Адже Ірина Винницька очолювала Союз українок Австралії, видавала журнал «Українка у світі», була співзасновницею пластових організацій, членом об'єднання «Слово» і Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. Тож на часі дослідити її внесок у розвиток національної культури, зокрема літератури.

Аналіз досліджень. На жаль, досі не маємо дослідження життєвого і творчого шляху Ірини Винницької. Тому аналіз новелістики письменниці видається актуальним, цікавим і корисним.

Мета статті. За мету роботи править студіювання малої прози Ірини Винницької, зокрема, вивчення формальних і змістових особливостей текстів, ролі та значення образів-символів у збірці «Горіхове лушпиння».

Виклад основного матеріалу. Проза Ірини Винницької досить розмаїта. Її творчий доробок містить повісті («Христина», «Музика»), оповідання («Кам'яна сокира»), есе («З воєнного нотатника») та виступає унікальним явищем в історії національної літератури. Письменниця презентує еміграційне українське письменство. Її життєвий та творчий шлях потребує окремого вичерпного дослідження. У даній роботі особливу увагу буде звернено на новелістику Ірини Винницької, зокрема на її збірку «Горіхове лушпиння».

Книжка, видана 1948 року, складається з чотирьох текстів, які утворюють цілісну єдність на смисловому рівні. Хоча кожний твір має композиційну самостійність і відповідне змістове осердя. Водночас наявний сенсовий зв'язок історій, які наче продовжують одна одну.

Перший художній текст називається «Хлопчик». Саме так письменниця виокремлює головного героя розповіді. Письменниця створює мозаїчну картину дорослого і дитячого сприйняття. Вона розкриває безмежний світ дитини, який виявляється у фантазіях, вигадках, грі, що постійно балансують на межі реального та ірреального поза часом і простором. Тривалість забавок залежить від зацікавленості їхнього автора, котрий одразу може перебувати у кількох ролях (будівничий, капітан, лицар тощо). Кожна іпостась виступає не маскою, натомість справжнім виявом сутності дитини тут-і-зараз. Відтак, хлопчик щиро дивується й обурюється штучним і запрограмованим відповідям батьків на будь-яке своє прохання: чи то піти у дощ на вулицю, чи то купити ніж, чи то підтримати «перебування у королівстві» за вікном. Він гармонійна індивідуальність, яка не боїться власного «Я», втілює в життя свої бажання і задуми, адже його емоції, думки, слова і вчинки збігаються.

Фантазію дитини можна зіставити хіба що із творчою уявою митця. Певно, тому світ дорослих представлено крізь призму сприйняття хлопчика. Цей світ є герме-

тичним. Наратор ототожнює дорослих із безсмертниками, щоправда засушеними, оскільки вони обмежують себе помешканням і обирають штучне середовище замість природи, зневажаючи і не цінуючи останню – «можуть жити без сонця і повітря» [1, 6]. Письменниця актуалізує рефлексії дитини, які посилює вербальними реакціями.

В образах батьків хлопчика Ірина Винницька презентує відповідні маркери, притаманні всім дорослим. Насамперед йдеться про маску як тотальне тавро. Якщо дитина переживає декілька життів, щиро вірячи в їх справжність, то доросла людина свідомо обирає маску, яка, на її погляд, вдало допомагає полегшити буття. Однак звичність маски у професійній чи загальносуспільній царині дуже швидко поглинає також особистий рівень стосунків. Наприклад, через небажання іти надвір через дощ, мати, замість визнати й висловити правду, вдається до брехні про зачинені заклади. Чоловік підтримує дружину, починає розмову із сином про інші речі, вважаючи, що дитина забуде чи не помітить домовленість батьків. Саме від, здавалося би, незлої брехні насправді починається становлення не особистості, а маски, яка заміняє людину, перетворюючи її унікальність, зокрема й мами-тата, на шаблон і передбачаючи знищення окремішності на користь узагальнення, маси: «Ах, ці дорослі! Дурять! Кажуть, що інакше не дали би собі з ним ради» [1, 6]. Крім того, подібними «іграми у соціалізацію» батьки обмежують часопростір хлопчика, який прагне щомиті дізнаватися про нове, захоплюється найменшою деталлю довкілля, деформують його світ. Вони почасти прирікають дитину на самотність, адже хлопчик не може довіряти найближчим, розкривати свої внутрішні переживання і фантазії.

Ірина Винницька фіксує тільки декілька годин із життя родини, серцем якої виступає дитина. Для хлопчика кульмінацією дня стає подарований тійкою м'яч. Якщо для дорослих він постає гарним подарунком дитині, то для головного героя – матеріальним втіленням ще не сформованої фантазії. Він сміється разом із зеленою барвою та відчуває, як горить червона. Цікавість переборює стриманість: хлопчик ріже м'яч, аби дізнатися причину його стрибків – живий подарунок перетворюється на шматок гуми.

Власне історія з м'ячем, яка охоплює декілька речень, стає кульмінацією та розв'язкою новели. Саме розчарування в іграшці виступає символічним лейтмотивом художнього тексту. Сльози дитини і згаслий погляд постають ознаками своєрідної ініціації-переходу до світу дорослих, в якому обличчя і маска, зовнішнє і внутрішнє сутність, не складають цілісну особистість, а суперечать одне одному, зумовлюючи внутрішню дисгармонію.

Контраст двох світів – дитячого і дорослого – втілено й на композиційному рівні. Адже письменниця використовує художнє обрамлення: бабуся руйнує побудований онуком будинок – хлопчик знищує м'яч. У такий спосіб Ірина Винницька висвітлює процес дорослішання, радше деградації людини від відкритої щирої безпосередньої індивідуальності до самотнього гравця не в житті, а в існування.

Доречно зазначити, що персонажі твору «Хлопчик» є безіменними, оскільки Ірина Винницька висвітлює спільну для всіх ініціацію, порушує універсальну проблему дорослішання та соціалізації людини, яка, зазвичай, втрачає первинну тотожність чуття, мови і дії.

Якщо в попередній новелі домінує контраст дитячого і дорослого світів, то наступний художній текст презентує суперечності між буденним існуванням та інтерпретацією навколишнього творцем, яким постає підліток. Звідси, історія хлопчика-фантазера продовжується у творі «Відлюдок».

Іменини доньки інженера Зірка стає тлом розкриття природи юного винахідника. Витівки дівчат, нарікання мами, занепокоєння наймички Євці, прохання до участі у заході гостей – все, що стосується повсякденної рутини, виявляється чужим хлопцеві. Письменниця використовує деталі, які не лише характеризують персонажів, але й окреслюють відповідні типи людей, вікові групи та соціальні верстви.

Зірка постає звичайною дівчиною, яка прагне захоплення та схвалення, захвату оточення: «...вона нагадувала собою рослину, що має високе било й нерозвинену корону вгорі» [1, 8]. Відтак, 14-річна людина, розвинена фізично, тільки починає формуватися духовно й душевно. Для дівчини найголовнішим є оцінка подругами і гостями коштовних подарунків, розкішних квітів, її зовнішності, що стає головним чинником гордості панянки. Майбутнє героїні вбачається у портреті її матері. Огрядна пані пишається передусім статками, помешканнями, одягом, цікавиться добрим товариством співрозмовників і етикетом, тобто «загальноприйнятною» поведінкою родини. Вона, мешканка міста, боїться природи (лісу), відверто нудьгує в селі, оскільки має обмежені можливості продемонструвати себе. Жінка є споживачем, а тому не сприймає та не зважає на інтереси хлопця, котрому простіше вдати хворого, аніж пояснити й бути почутим і зрозумілим ненькою. Натомість у наймичці Євці відтворено наївність і набожність простолюдю. Жінка дивується тривалому навчанню в школі, яке пояснює «непутящими вчителями», боїться чорта, котрим її лякає хлопець, не розуміє та нехтує розвитком науки, вперто не сприймаючи розмаїтих дослідів панича, якого, проте, широко любить.

Чоловічі образи також представлені трьома персонажами. Письменниця знову вдається до використання двійників. Якщо спочатку голова родини, інженер заводу, постає прибічником суспільних вимог і гнівається на сина, то насамкінець він переймається винаходом хлопця, допомагаючи йому видобути «нову енергію». Водночас портретна деталь одразу підкреслює схожість двох поколінь, адже батька і сина видають «палаючі очі». Звідси, чоловік пишається сином, робить усе можливе, аби він міг втілити дарований хист, свої задуми, певно, не реалізовані батьком, у житті, долучаючись до організації міні-лабораторії з технічним приладдям на горіщі та приєднуючись до створення нової машини з використання електромагнітних хвиль. Мимовільним свідком перевтілення господаря-міщанина на інженера-винахідника стає учитель, який виступає obserватором подій та опосередкованим учасником таємниці чоловіків родини.

Отже, назва новели «Відлюдок» висвітлює не тільки характер підлітка, його свідоме рішення не витратити час на марні балачки, замишування зовнішнім і матеріальним, надаючи перевагу саморозвитку, постійному вдосконаленню та освіті, але й своєрідно виокремлює і відокремлює унікальних митців-творців від маси пересічних споживачів.

Кульмінацією твору є злиття у творчому процесі механічного винаходу представників двох поколінь, що наче компенсує трансформацію хлопчика з однойменної новели, який матеріалізує власні фантазії у вартісних і корисних людству речач.

Із винахідником-технарем, який постаршав на декілька років, читач зустрічається у третій новелі «Горіхове лушиння». У творі зображено стосунки дівчини, дочки священника, та юнака, молодого фізика. Письменниця зіставляє слово і дію. Саме практична й теоретична площини утворюють контраст, який виступає головним художнім засобом в усіх ескетах збірки.

Новела складається з двох частин, охоплюючи дві пори року – гаряче літо і пізню осінь. Одразу варто зазначити, що автор використовує паралелізм для посилення емоційної тональності художнього тексту. Наприклад, чистота небесної блакиті символізує

мету-мрію молодих, які незабаром роз'ятрює осінній холодний вітер, а темна хмара суголосна передчуттю лиха.

Події лише опосередковано зринають у розмовах персонажів, діалоги яких формують текст. Співрозмовники знають одне одного з дитинства, їх єднають спільні спогади і почуття. Хлопець реалізує свій хист у науці, створює нові методи й апарати, які розважають, допомагають, полегшують життя людині. Він цінує кожен мить буття, вважає, що необхідно діяти тут-і-зараз. Тому своє кохання вкладає у музичний горіх. Однак дівчина обирає примарний захват, ілюзорне майбутнє, керуючись настановами блискучого оратора Славка, котрий пропагує боротьбу за національні ідеали без жодних конкретних дій. Вона зневажає, на її погляд, технічний непотріб, який може вподобати хіба що дитина, докоряючи хлопцеві за обмежену діяльність на користь народу. Зміна влади, звідси, умов співіснування, стає лакмусовим папірцем для персонажів. Так, палкий захисник національної справи Славко швидко визнає вигідніших друзів і стає ренегатом. Його колишня шанувальниця, дочка священика, перетворюється для комсомольців на ворога і об'єкт глузувань. А мовчазний винахідник обирає смерть замість зради Батьківщини.

Цікаве протиставлення умов розмови персонажів. У першій частині, коли йдеться про стосунки молодих, відбувається «... умовлена зустріч. Хоч і не надійна» [1, 12]. У такий спосіб Ірина Винницька наголошує на призначенні дівчини й хлопця одне одному. Натомість у другій частині, де розмовляють колишня наймичка Євця і дочка священика про долю парубка лунає «... яка-небудь зустріч. Дівчина йшла перед себе без цілі» [1, 15], що засвідчує втрату орієнтирів, посилене фіналом новели – звісткою про смерть юнака.

Доречно зазначити про символіку кольорів, оскільки хлопець має «змінні очі». Блакитне забарвлення виступає показником натхнення, чистоти душі й чуття, щирих сподівань. Після жорсткої відповіді-насмішки дівчини очі стають зеленими, що виявляє розбите на друзки почуття.

Отже, письменниця порушує нагальну проблему вибору, яка детермінує життя людини і розкриває її сутність. Водночас Ірина Винницька вдається до автоалюзій. Горіхове лушпиння з'являється у «Відлюдку», коли запрошена на іменини донька священика кидає його на горище, аби спровокувати брата Зірки. Натомість в однойменному творі за допомогою незвичного використання горіха вже хлопець прагне заволодіти увагою та прихильністю цієї дівчини. Крім перегуку деталей, у творі наявні паралелі з попередніми текстами на тематичному рівні. Юнак залишається хлопчиком-фантазером, завдяки чому робить винаходи й самовдосконалюється. Він зберігає власну чистоту, оскільки його думки й чуття відповідають словам і вчинкам. Дівчина глузує з хлопця, трактуючи подарунок непотрібною іграшкою, дитячою забавкою, залишаючи остеронь поступ науки від малого до великого, зневажаючи величезну роботу і вкладену душу дарувальника. Вона демонструє споживацьку філософію, притаманну дорослій масі, обираючи пустодзвона, який лише повторює вже відоме, і відкидаючи творця.

Останній твір «Заслонені вікна» містить хронологічну вказівку – події відбуваються 6–7 січня 1940 року. Контраст ґрунтується на зіставленні архаїчного християнського українського світу й атеїстичного радянського режиму. Осердям конфлікту виступає Різдво, його святкування чи заборона. Звідси, порушена у попередньому твору проблема знищення українства російськими окупантами стає лейтмотивом.

Художній текст разом із першим твором виступає своєрідним обрамленням збірки, адже центральними персонажами знову стають діти. Вони підсвідомо відчувають

справжній сенс дій та слів батьків, актуалізуючи етногенетичну пам'ять. В образах Андрія та Дзвінки, батьків, бабуні, Советки наявні риси, притаманні персонажам попередніх історій, модифікуються висвітлені раніше контрасти. Однак мовчанка батьків є не брехнею задля відсторонення дітей, а захистом. Тож відбувається уявна розмова родини, яка переходить із вербальної до інтуїтивної царини. Зрештою, дорослий та дитячий світи поєднуються у диві Різдва: символічне духовне – народження Христа і символічне матеріальне – сніп на порозі хати.

Назва твору «Заслонені вікна» набуває не тільки буквального, але й асоціативних значень. Передусім йдеться про засоби безпеки, вжиті селянами у боротьбі з антирелігійною радянщиною НКВС: «Коли ми в'їхали в село, то нас зустріли заслонені вікна і тиша. Ніхто не колядує. Село не святкує, наче заварило [...] але серцем святкуємо разом з нашим селом і з цілим українським народом» [1, 23]. Контраст зовнішнього і внутрішнього стає головним, охоплюючи декілька рівнів. Публічна стриманість і покірність дорослих забезпечує життя родини й дисонує зі свободою виховання дітей у національних традиціях, культивування власної культури всупереч окупантам, а суцільна тиша села протиставляється святковому запалу всередині кожної хати. Водночас те саме заслонене вікно символізує душу людини, яка відкидає Бога, втрачаючи стрижень своєї сутності, яскравим прикладом чого стає Советка. Крім того, вікно виступає своєрідним образним обрамленням всієї збірки. Герой першої новели «Хлопчик» тягнеться навшпиньки, аби побачити кризь відчинене вікно безмежний світ. А персонажі останнього твору, маючи заслонені вікна, знаходять цей світ всередині. Вони не зачиняють вікна, тобто не ховаються від соціуму. Натомість заслонюють ество від сторонніх очей.

Назва збірки «Горіхове лушпиння» є багатозначною. Вона виявляє текстову кульмінацію книжки, адже в однойменній новелі гине герой попередніх текстів, який наче відроджується у своїх імовірних нащадках-племінниках. Ірина Винницька також використовує символіку горіха. З одного боку, горіхи фігурують у шлюбних обрядах (обсипали молодих, прикрашали весільне гільце). З другого боку, порожній горіх позначає нікчемність людини. Тож горіхове лушпиння символізує і пустоту матеріального споживацького світу, і можливості творця наповнити його новим змістом (втілено в мініатюрному музичному подарунку) за допомогою Творця.

Кульмінації, що водночас є розв'язками новел, мають перехресну організацію. Зневіра хлопчика – ініціація, злиття сина і батька в єдиній справі – відродження спільності світів, смерть творця – втрата ілюзії життя, заслонені вікна – консолідація нації за збереження етногенетичної пам'яті.

Висновки. Отже, Ірина Винницька у збірці «Горіхове лушпиння» презентувала розмаїття світів (дитячого й дорослого, споживацького і творчого, теоретичного і практичного, духовного й матеріального, внутрішнього і зовнішнього, національного та шовіністичного; вікових і соціальних аспектів), які впливають на індивіда, співіснування котрих викликає дисонанс або звучить в унісон із еством людини. Проаналізувавши новели письменниці, можна виокремити риси її ідіостилу. Так, вона часто вдається до прийому контрасту, аби розкрити внутрішній світ персонажа, порушити актуальні позачасові проблеми, організувати текст. Варто зауважити, що письменниця використовує певні фольклорні елементи, долучаючи паралелізм, надаючи нового трактування народній образності.

Авторка залучає образи-символи, які мають асоціативну семантику. Зображуючи епізоди з буття родини чи окремої людини, вона, здебільшого за допомогою діалогів, утворює відповідне просторове і часове тло, котре набуває головної ролі в останніх

текстах збірки, акцентує події національної історії. Тобто крізь призму колізій життя особного індивіда, Ірина Винницька розкриває перипетії країни. Обираючи розмови як основу викладу, письменниця забезпечує емоційну тональність і динамізм розповіді.

Мала проза Ірини Винницької постає унікальним явищем в історії української літератури, яке потребує комплексного дослідження, зваженої інтерпретації, відповідного і гідного поцінування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Винницька І. Горіхове лущиння. Новелі й нариси / І. Винницька. – Мельбурн : Українська громада Вікторії, Бистриця, 1948. – 23 с.
2. Винницька І. / Ірина Винницька // Енциклопедія Українознавства : Словникова частина / [за ред. Володимира Кубійовича. – Репринтне відтворення видання 1955–1984 років]. – К. : Глобус, 1993. – Т. 1. – С. 248.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. / [авт.-уклад. Ю. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – (Енциклопедія ерудита)

REFERENCES

1. Vy`nny`cz`ka I. Gorixove lushpy`nnya. Noveli j nary`sy` / I. Vy`nny`cz`ka. – Mel`burn : Ukrayins`ka gromada Viktoriyi, By`stry`cya, 1948. – 23 s.
2. Vy`nny`cz`ka I. / Iry`na Vy`nny`cz`ka // Ency`klopediya Ukrayinoznavstva : Slovny`kova chasty`na / [za red. Volody`my`ra Kubijovy`cha. – Repry`ntne vidtvorennya vy`dannya 1955–1984 rokiv]. – K. : Globus, 1993. – T. 1. – S. 248.
3. Zhajvoronok V. Znaky` ukrayins`koyi etnokul`tury` / V. Zhajvoronok. – K. : Dovira, 2006. – 703 s.
4. Literaturoznavcha ency`klopediya : U 2 t. / [avt.-uklad. Yu. Kovaliv]. – K. : VCz «Akademiya», 2007. – (Ency`klopediya erudy`ta)

Статтю подано до редакції 24.04.2015 р.